

Stora Sköndal

Kulturhistorisk konsekvensanalys

2019-01-09

Nyréns Arkitektkontor

Stora Sköndal

Kulturhistorisk konsekvensanalys

2019-01-09

Beställare: Stiftelsen Stora Sköndal

Ansvarig på Nyréns:

Marcus Ängeby, byggnadsantikvarie/Anna Birath, byggnadsantikvarie

Omslagsbild: Skogsbyns sjuk- och gästhem i bakgrunden, fotograferad från Johan Nordströms väg.

Bild ovan: Mangårdsbyggnaden från 1600-talet med terrasser ner mot Drevviken.

Innehåll

Inledning	4
Bakgrund	4
Konsekvensanalys	4
Upplägg	4
Lagrum	4
<i>Kulturmiljölagen</i>	4
<i>Plan- och bygglagen</i>	4

Konsekvenser för delområde 1	10	Konsekvenser för delområde 4	16
Konsekvenser för plan och yttre miljö	11	Konsekvenser för plan och yttre miljö	17
Konsekvenser för befintlig bebyggelse	11	Konsekvenser för befintlig bebyggelse	17

Konsekvenser för delområde 2	12	Konsekvenser för delområde 5	18
Konsekvenser för plan och yttre miljö	13	Konsekvenser för plan och yttre miljö	19
Konsekvenser för befintlig bebyggelse	13	Konsekvenser för befintlig bebyggelse	19

Konsekvenser för delområde 3	14
Konsekvenser för plan och yttre miljö	15
Konsekvenser för befintlig bebyggelse	15

Sammanfattning och slutsats: Förslagets påverkan på Stora Skön- dals kulturhistoriska värden	20
---	-----------

Inledning

Bakgrund

Stiftelsen Stora Sköndal (tidigare Svenska Diakonsällskapet) har ägt och bedrivit skol- och vårdverksamhet i Stora Sköndal sedan 1904 då de köpte det f.d. säteriet med samma namn. Vid mitten 1900-talet skedde en stor utbyggnad med en mängd nya byggnader. Ytterligare utbyggnad har skett sporadiskt under slutet av 1900-talet och under 2000-talet.

Ett programarbete pågår sedan flera år tillbaka för utveckling av hela Stiftelsen Stora Sköndals fastighet, d.v.s. Sköndal 1:1. Ett detaljplanearbete för den s.k. Magnoliatomten i gränsen mellan Stora Sköndal och Sköndals centrum har pågått parallellt med det stora programarbetet och vunnit laga kraft 2017.

Stockholms stadsmuseum bedömer att Stora Sköndal är ett kulturhistoriskt värdefullt område och har grönklassat en stor del av bebyggelsen. En kulturmiljöanalys av Nyréns med datum 2015-09-16 (reviderad 2016-12-02) har tagits fram för området. I kulturmiljöanalysen ingår en analys av Stora Sköndals känslighet och tålighet för ändringar.

Konsekvensanalys

Denna konsekvensanalys är den andra i ordningen. Den första, "*Kulturhistorisk konsekvensanalys av förslag till ny strukturplan*", dat. 2017-06-14, togs fram inför programsamråd.

Föreliggande konsekvensanalys utgår från det slutgiltiga förslaget till strukturplan, dat. 2018-11-06, som bearbetats efter synpunkter som inkommit vid utfört programsamråd (hölls 2017-09-26 - 2017-11-06). Förslaget till ändrad strukturplan återges på sid. 8.

Som underlag för bedömningarna används dels Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering, dels kulturmiljöanalysen. Stadsmuseets klassificeringskarta återges på sidan 6 och den sammanfattande analyskartan av områdets känslighet och tålighet återges på sidan 7.

Upplägg

Konsekvensanalysens upplägg följer den indelning i delområden som gjordes i och med arbetet med kulturmiljöanalysen. För varje delområde finns ett utdrag ur känslighet/tålighet-analysen, en återgivning av den föreslagna strukturplanen och en bedömning av förslaget påverkan på yttre miljö, plan och befintlig bebyggelse.

Lagrum

Kulturmiljölagen

Stora Sköndals kyrka, klockstapel och kyrkotomt är skyddade som kyrkliga kulturminnen i kulturmiljölagen (kap. 4). Kyrkotomt är inte liktydig med fastighet utan definieras utifrån en bedömning av den specifika situationen. Även begravningsplatsen med murar och kapell är skyddade i kulturmiljölagen. Ett antal fornminnen finns inom området. Dessa är skyddade enligt kap. 2 i kulturmiljölagen. En särskild fornminnesutredning har tagits fram av KVM-forum, daterad 2018-04-30.

Plan- och bygglagen

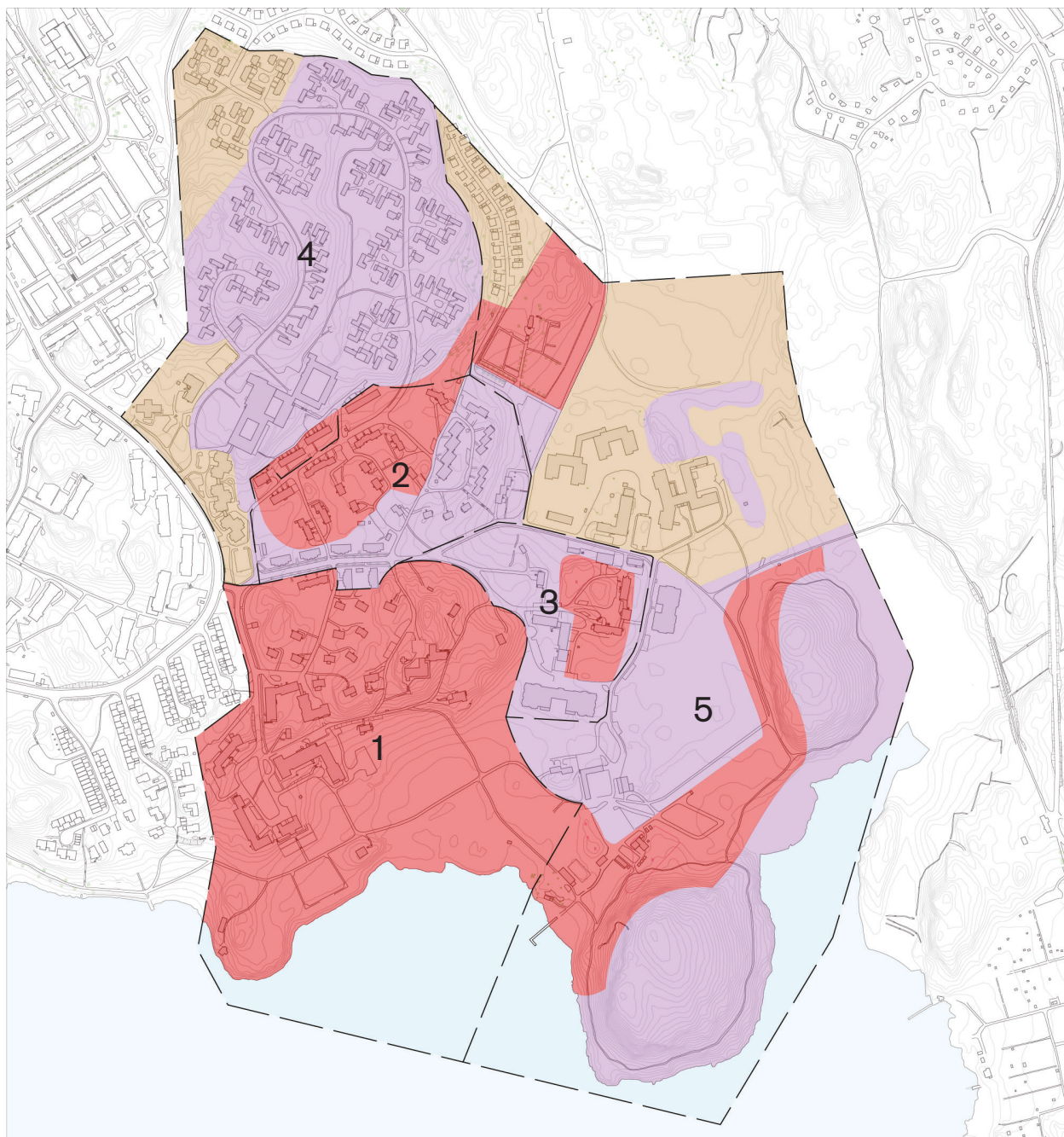
Enligt plan- och bygglagens 2 kap. 6 § så ska "bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av god helhetsverkan". Dessutom ska "ändringar och tillägg i bebyggelsen göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas". Varsamhetskravet i plan- och bygglagen, d.v.s. 8 kap. 17 §, gäller vid ändring och flyttning av alla byggnader.

Ingen detaljplan med skydds- eller varsamhetsbestämmelser finns inom området. Det är byggnadsnämnden som vid bygglov- och planärenden avgör om bebyggelsen kan anses vara särskilt värdefull och därmed omfattas av förvanskingsförbudet, 18 kap. 13 §.

Stora Sköndal inom streckad vit linje. Platserna och den ungefärliga utbredningen av fornminnen inom området är markerade med röda fält och runan R.

6 Nyréns Arkitektkontor

Hög känslighet för ändringar

Känsligt för ändringar

Tåligt för ändringar

Utdrag från Kulturmiljöanalys för Stora Sköndal från 2015-09-16, sammanfattande känslighets- tålighetsanalyskarta . Stora Sköndal är på kartan indelad i fem delområden. Den föreslagna strukturplanens påverkan kulturmiljön bedöms för var och ett av dessa delområden. Den sammantagna påverkan sammanfattas i slutet av dokumentet.

Förslag till strukturplan för Stora Sköndal 2018-11-07. Ljusgrå byggnader är befintliga.

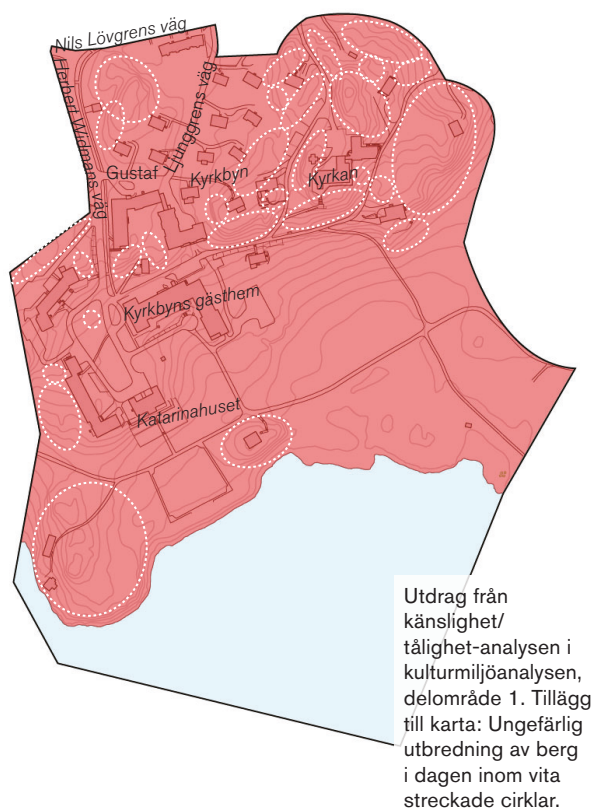
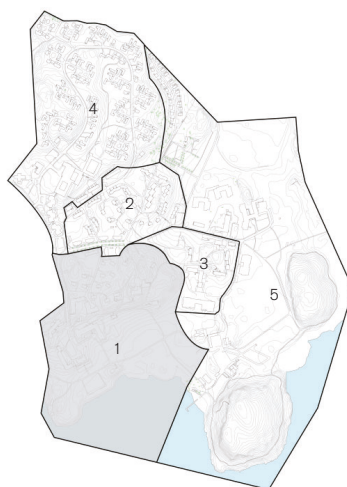

Samma strukturplan som på föregående sida men här även med de hus som föreslås rivas (röda linjer).

Konsekvenser för delområde 1

I delområdet ingår:

- Säteriet Stora Sköndals mangårdsbyggnad med framförliggande öppna ytor och Lövudden
- Kärnan i 1950-talets institutionsområde med Kyrkbyn
- Stora Sköndals kyrka

Utsnitt från föreslagen strukturplan med gräns för delområde markerad med streckad linje. Hus som föreslås rivas i rött.

Utdrag ur Kulturmiljöanalys för Stora Sköndal

Hög känslighet:

Hela delområdet har en hög känslighet för ändringar såsom nybyggnationer, ingrepp i topografin, hårdgjorda ytor och ovarsamhet eller rivning av befintlig bebyggelse.

Området utgör själva kärnan i det historiska säteriet Stora Sköndal. Mangårdsbyggnadens 1600-talsarkitektur, terrasserna, placeringen högt i landskapet och de öppna gräsytorerna utmed Drevviken är viktiga egenskaper i kulturmiljön. Byggnaden och terrasserna utgör ett blickfång vid vistelse nere i strandzonen och ger en historisk tyngd åt miljön. Mangårdsbyggnadens

framträdande roll i vyer från strandzonen och vatten bör därför bevaras opåverkad vid eventuella ändringar i den fysiska miljön inom delområdet. Vise versa så har vyerna från terrasserna och huvudbyggnadens närmiljö, ut över Drevviken, betydelse för kulturmiljön.

Delområdet rymmer även kärnan i 1940-, 50- och 60-talens institutionsmiljö. Stora Sköndals gårdsplan omskapades vid denna tid, då inte mindre än fyra institutionsbyggnader uppfördes runt planen eller i dess direkta närhet. Gårdsplanen och dess bebyggelse har en hög känslighet för ändringar som en följd av de höga samhälls- och socialhistoriska värdena i Stora Sköndal. Miljön här ger en direkt bild av omvandlingen

Konsekvenser för plan och yttre miljö

Det öppna parkrummet invid Drevvikens norra strand, och angränsande skogsbevuxna höjdparter, bevaras i stort sett intakt, liksom alla de viktiga siktlinjer och vyer som tidigare redovisats i *Kulturmiljöanalys för Stora Sköndal* (sid 31). Det öppna landskapsrummet mellan kyrkan och Drevviken bevaras och förädlas till en stadsdelspark. På platsen för den gamla trädgårdens östra del anordnas odlingar. Trädgårdens historia går tillbaka till 1600-talet och ny odlingsmöjlighet här skapar en kulturhistorisk kontinuitet och ger ett immateriellt värde. Gårdsplanen norr om Katarinahuset (mangårdsbyggnaden från 1600-talet) bevaras intakt och varsam komplettering med nya skolbyggnader görs bakom och mellan befintliga institutionsbyggnader.

Öster om kyrkbyns gästhem uppförs en förskola med volymhantering väl anpassad både till gästhemmet och till intilliggande park.

Höjden med berg i dagen som i sin helhet utgör ett fundament till kyrkobyggnaden behålls näst intill intakt. I den nya strukturplanen bevaras orienterbarheten mot kyrkan och upplevelsen av vandringen upp mot kyrkan när man kommer från norr, vilket är positivt. Den kvarvarande byggrätten intill Solgården har en skala anpassad till befintlig byggnad och landskapsrum.

De befintliga värdebärande karaktären "hus i park" bibehålls delvis genom att de flesta småhus och institutionsbyggnader med närmiljö bevaras, inklusive garagebyggnaden från 1924. Om behov uppkommer av hägnader runt de befintliga villorna för att skapa tydligare gränser mellan offentligt och privat så bör det göras med stor hänsyn till den helhetsmiljö som det öppna byggsättet i parkmiljö utgör. Hägnader får inte försvåra för möjligheten att läsa samman hus och park, men helst bör sådana hägnader undvikas.

Den nya strukturplanen sparar den kulliga hagmarken i vägskalet Nils Lövgrens väg - Herbert Widmans väg och använder den som skolgård,

och därmed även den agrara karaktären vid entrén till området, vilket ger en försmak av det öppna landskapsrummet vid 1600-talets mangårdsbyggnad och Drevviken, vilket är positivt. Istället avskärmas och krymps den öppna ängsmarken vid Gustaf Ljunggrens väg, där en högre och mer utträckt skolbyggnad ersätter de tre småhus som idag ligger mest synligt och öppet i landskapet, vilket är negativt.

Konsekvenser för befintlig bebyggelse

I delområdet bevaras i huvudsak all befintlig bebyggelse. Undantag utgör de tre 1950-talsvillor som rivs i Kyrkbyn. Av hänsyn till miljöns kulturvärden bör dessa ej rivas. Den nya bebyggelsen bör anpassas efter villorna. Möjligen kan villorna flyttas inom kyrkbyn för att ge plats åt den nya bebyggelsen. Den nya skolbyggnaden kommer med sin utsträckning och sina 3 å 4 våningar att resultera i ett kraftigt skalmöte med de små enplansvillorna.

Kompletteringen med nya byggnader i direkt anslutning till Botvidsgården och Stefansgården, nordväst om Katarinahuset, ter sig så som de redovisas i strukturplanen som varsamma i förhållande till den äldre gårdsmiljön (inkl. Katarinahuset) och befintliga institutionsbyggnader. Tilläggens volymer och arkitektoniska uttryck bör studeras ingående så att de samspelar med befintlig arkitektur, utan att för den delen kopiera densamma. De bör även anpassas efter den yttre kulturmiljön, d.v.s. efter kvaliteterna i den gamla ängsmarken med berg i dagen och storvuxna lövträd.

Ytterligare en byggnad rivs i förslaget till strukturplan: Villa Virgin. Denna lilla villa är uppförd ett decennium innan villorna i Kyrkbyn och hör inte till bebyggelsemiljöns samlade och värdebärande karaktär. Mot bakgrund av detta kan en rivning vara acceptabel.

av den gamla gården till en modern skol- och vårdmiljö vid mitten av förra seklet. Såväl byggnadernas volymuppbbyggnader som ursprungliga detaljer och typer av material är viktiga för möjligheten att läsa och förstå miljöns och byggnadernas tillkomst.

Villamiljön i Kyrkbyn har en hög känslighet för ändringar, dels till följd av dess kulturhistoriska värden, dels till följd av den varsamhet som krävs för ett bevarande av den enhetliga och småskaliga miljöns förhållandevis få men genomgående uttryck. Till dessa uttryck hör den ringa byggnadsskalan, takformer, ursprungliga tak- och fasadmateriäl, de individuellt utformade entrédörrarna, de gemensamma öppna gräsytorerna och de

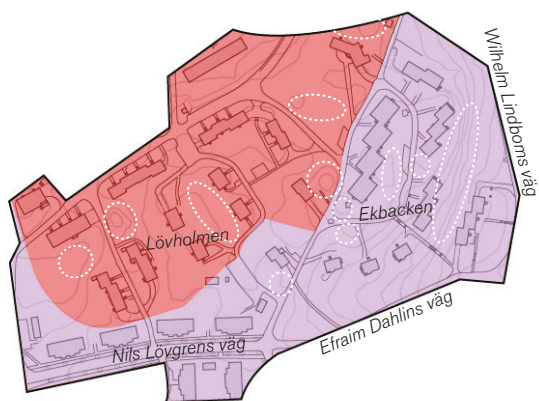
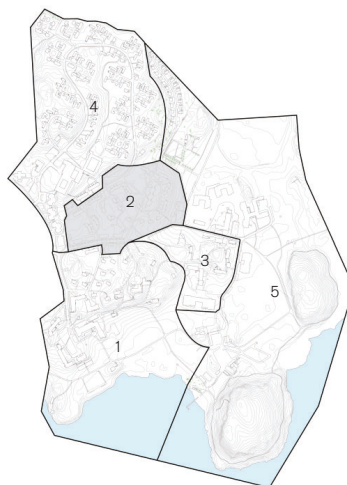
storvuxna lövträden. Det ändå begränsade antalet villor gör att den enskilda villan har stor betydelse för den sammanlagda miljön.

Stora Sköndals kyrka är ett uttryck för Svenska Diakon-sällskapets kristna grundval och är en viktig beståndsdel i Stora Sköndals 1900-talshistoria. Den dramatiska topografin, kontrasten i naturtyper, kyrkans och klockstapelns arkitektur, liksom vyerna ut över den öppna strandzonen och vattnet, är av väsentlighet för upplevelsevärdet i Stora Sköndal. Det skogsbevuxna berget bildar som helhet ett fundament till kyrkan. Hela berget inklusive kyrkan har därför en hög känslighet för ändringar.

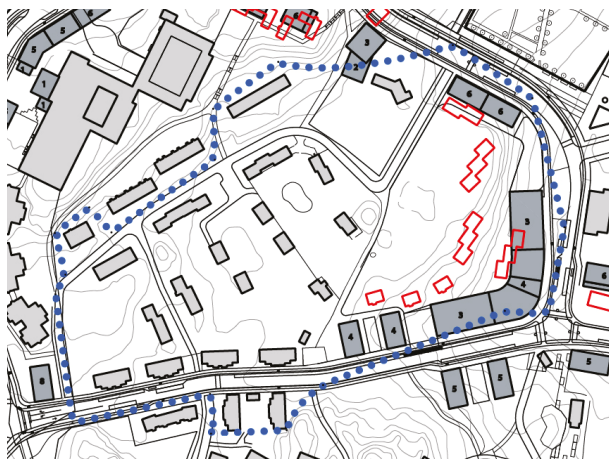
Konsekvenser för delområde 2

I delområdet ingår:

- Lövholmen och Ekbacken
- Den sentida stadsgatan utmed Nils Lövgrens väg

Utdrag från känslighet/tålighet-analysen i kulturmiljöanalysen, delområde 2. Tillägg till karta: Ungefärlig utbredning av berg i dagen inom vita streckade cirklar.

Utsnitt från föreslagen strukturplan med gräns för delområde markerad med streckad linje. Hus som föreslås rivas i rött.

Utdrag ur Kulturmiljöanalys för Stora Sköndal

Hög känslighet – Känsligt:

Lövholmen utgör en självständig fortsättning på kulturmiljön i Kyrkbyn. Här återfinns i stort samma, till antalet förhållandevis få men genomgående, värdebärande uttryck. De arkitektritade småhusen från 1950-talet, med omgivande gemensam parkmark, har därför också en hög känslighet för ändringar.

Samma höga känslighet har Johan Nordströms väg, framdragen i gränsen mellan den forna åkermarken i söder och

den forna ängsmarken i slänten upp mot Skogsbyn i norr. Detta skifte i kulturlandskapet bidrar i sig med upplevelsevärden och är ett tydligt spår efter den tidigare markanvändningen. Slänten med storvuxna lövträd fortsätter i öster, förbi den tidigare disponentvillan från 1940-talet och fram till begravningsplatsen. Utmed Johan Nordströms väg finns exempel på 1950-talets arkitektritade par- och radhus, välbevarade elementhus från samma årtionde och 1960-talets arkitektritade radhus. Förändringar inom denna miljö bör ske med stor försiktighet. Ett bevarande av värdebärande delar och detaljer såsom äldre lövträd, putstyper och entrédörrar, har betydelse för den fortsatta

Konsekvenser för plan och yttre miljö

Den efter samråd omarbetade strukturplanen tar mer hänsyn än tidigare till landskapet och den äldre agrara strukturen. Liksom tidigare bevaras det befintliga vägnätet. I den nya planen bevaras även större sammanhängande ytor obebyggda inne i kvarteret och mot de småskaliga villor som sparas. Den befintliga värdebärande karaktären "hus i park" bibehålls i huvudsak genom att småhusen med sin närmiljö bevaras i drygt halva området. Det område som markerats med hög känslighet (rött) i kulturmiljöanalysen, d.v.s. Lövholmen, bevaras nästan helt. Den föreslagna nya förskolan vid Disponentvillan (i dag förskola) har placerats i norr, närmast vägen, vilket låter hagmarken, tänkt att användas som förskolegård, förbli obebyggd. Befintliga äldre byggnader, samt även nya byggnader som vetter mot befintlig park, bör i möjligaste mån omges av gröna ytor.

Den nya bebyggelsen är placerad vid de större vägarna. Släppen mellan byggnaderna har koncentrerats till några mer generösa punkter, vilket ger möjlighet att uppleva hagmarken även utanför kvarteret. Den nya bebyggelsen har en något lägre, mer anpassad skala i söder och öster. I öster finns en skola i 3-4 våningar som använder hagmarken som skolgård. I norr har två högre sexvånings bostadshus förlagts mitt emot begravningsplatsen, bakom en trädridå. Samma höga skala återkommer på östra sidan om begravningsplatsen, men genom en enhetlig takfotshöjd och ett visst respektavstånd skapas en lugn fond till begravningsplatsen.

Det är av stor vikt att de nya byggnaderna som inpassas i kulturmiljön studeras noggrant och justeras avseende form och placering för att undvika onödigt stora ingrepp i kulturlandskapet avseende berg i dagen och storvuxna träd.

möjligheten att läsa kulturhistorien på platsen.

Övriga delar av miljön inom delområde 2 har en känslighet för ändringar. Den stadslika bebyggelsen utmed Nils Lövgrens väg, uppförd några år in på 2000-talet, har i sig inget större kulturhistoriskt värde. Den angränsar dock direkt till miljöer med hög känslighet både i norr och i söder. Förändringar utmed vägen kan ha en indirekt påverkan på angränsande miljöer. Detta särskilt som flerbostadshusen har anpassats till den befintliga miljön avseende den begränsade byggnadsskalan, planstrukturen med gröna släpp mellan husen, de utspärade ekarna och det direkta mötet mellan hus och parkmark.

Konsekvenser för befintlig bebyggelse

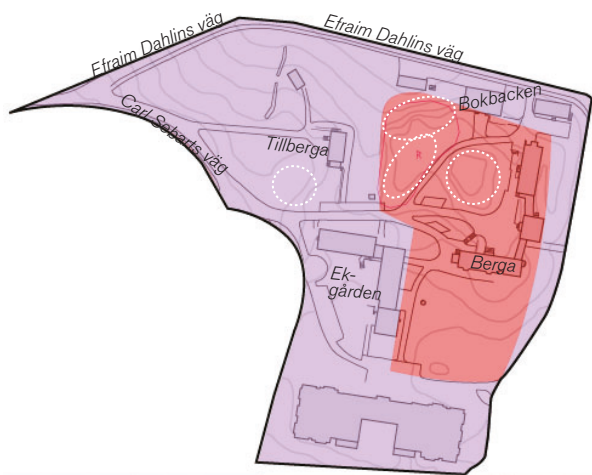
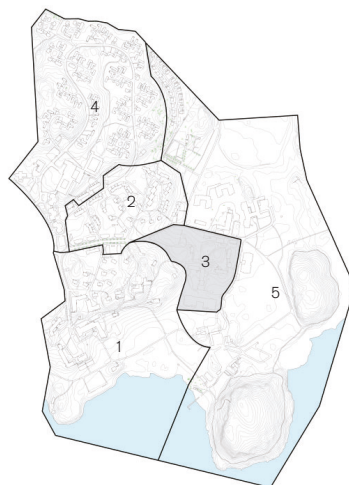
Ett parhus, tre radhus och tre villor rivs i den östra delen av delområdet, Ekbacken. De småhus som rivs i Ekbacken består av två kategorier. Den första kategorin utgörs av tre rektangulära enplansvillor från 1946-47 med locklistpanel och tegeltäckta sadeltak. Den andra kategorin utgörs av ett parhus och tre radhus från 1958 som är elementhus från Mockfjärdshus. Dessa villor hör till den kulturhistoriskt värdefulla småhusmiljön i Stora Sköndal och är grönklassade av stadsmuseet. De uppvisar dock inte alls samma arkitektoniska verkshöjd eller särpräglade karaktär som villorna i Lövholmen och Kyrkbyn. Flera av radhusen är misskötta och i mycket dåligt skick. Mot bakgrund av detta kan det vara motiverat att riva dessa hus och fokusera bevarandet på villorna i Lövholmen i väster och Kyrkbyn i söder som tillsammans utgör en helhetsmiljö. Två liknande radhus från Mockfjärdshus som de som rivs bevaras söder om John Nordströms väg i Lövholmen. Två små villor är tänkta att ingå i en parklek. Det bör vara möjligt att tillgänglighetsgöra dessa utan att det kulturhistoriska värdet förvanskas, men det kräver platsanpassade lösningar. Vid tillägg av t.ex. ramper bör man sträva efter att bevara den nuvarande volymverkan.

De östra delarna av Lövholmen och Ekbacken har en känslighet för ändringar. Denna känslighet avser framförallt det bevarade äldre kulturlandskapet och hur småskalig bebyggelse har inplacerats i detta, utan ingrepp i topografin eller större ingrepp i trädbeståndet. Radhusen här är av typen elementhus från Mockfjärds som i något fall är i långt gånget förfall. Mer välbevarade exempel på denna hustyp finns, som ovan nämnds, vid Johan Nordströms väg.

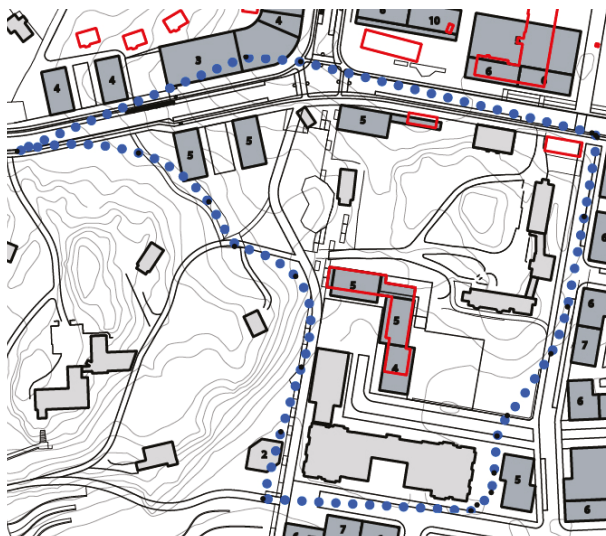
Konsekvenser för delområde 3

I delområdet ingår:

- Den äldsta bevarade institutionsmiljön i Stora Sköndal med tillägg från 1950- och 2000-talen
- Personalbostaden Tillberga

Utdrag från känslighet/tålighet-analysen i kulturmiljöanalysen, delområde 3. Tillägg till karta: Ungefärlig utbredning av berg i dagen inom vita streckade cirklar.

Utsnitt från föreslagna strukturplanen med gräns för delområde 3 markerad med streckad linje. Hus som föreslås rivas i rött.

Utdrag ur Kulturmiljöanalys för Stora Sköndal

Hög känslighet – Känsligt:

Inom delområdet finns den äldsta bevarade institutionsmiljön i Stora Sköndal, med byggnaderna Berga, Mellangården och Normansgården i centrum. Byggnaderna ligger på en höjd i landskapet med lägre belägna forna åkrar i norr, öster och söder. På höjden har bedrivits ängsbruk, vilket är avläsbart i det gamla kulturlandskapet på platsen. Här finns storvuxna ekar och tallar, berg i dagen och ett gravfält med fem runda stensättningar. Miljön

vid den gamla institutionsbebyggelsen har en hög känslighet för ändringar. Ovarsamma ändringar såsom rivningar, förvanskning av arkitektur eller bebyggande av platsen skulle påverka de samhälls- och socialhistoriska värdena i Stora Sköndal påtagligt negativt. Sådana ändringar skulle också påverka upplevelsevärdet som finns i bebyggelsens placering högt i landskapet och i ålderdomligheten i kultur- och naturmiljön på palatsen.

Historiskt har det funnits en vid vy från det gamla alkoholist- och epileptikerhemmet Berga ut över åkrarna och Drevviken i söder. Ett rumsligt och visuellt samband har även funnits mellan byggnaden och trädgårdsodlingarna nedanför. Detta samband

Konsekvenser för plan och yttre miljö

Omarbetningen av strukturplanen efter samråd har minskat den negativa påverkan på natur- och kulturmiljön. De hårdgjorda ytorna har minskat till förmån för bevarad ängsmark.

Efraim Dahlins väg har ändrats så att den följer befintlig vägdragning och terrängens kurvatur.

Det ligger en byggrätt nära uppfartsvägen till kyrkan i den nordvästra delen av delområdet i form av två fristående volymer med gaveln mot gatan. Detta ger en viss möjlighet till genomsikt mot kyrkkullen mellan husen. Den föreslagna gång- och cykelvägen bakom husen, på platsen för dagens Carl Sebarths väg, skapar en välgörande distans till den skogbevuxna kullen.

Den nya skolbyggnaden som föreslogs på platsen för dagens Ekgården, i mitten av delområdet, har ersatts med högre, men mer sammanhållna bostadshus med förskolor i bottenvåningarna. Skalan riskerar att dominera över befintlig bebyggelse men ger samtidigt goda förutsättningar för att minimera den negativa påverkan på park- och naturmark.

Det föreslagna bostads/centrumhuset i norr är placerat med hänsyn till kullen strax söder därom. Kullen med storvuxna ekar och tallar, berg i dagen och ett lagskyddat gravfält bestående av fem stensättningar ingår i Bergas kvartersmark. Rätt hanterad finns här stora möjligheter att bevara kullens kultur- och naturvärden och dess sammanhang med ängsmarken runt den likaså bevarade Villa Tillberga.

Den gröna ytan söder om Berga, en del av en äldre trädgårds/parkanläggning, bevaras i förslaget, dock till hälften använd som förskolegård. Frånvaron av bebyggelse på denna yta låter Berga bibehålla sin monumentala karaktär med upphöjt läge och med tre storvuxna ekar framför.

Konsekvenser för befintlig bebyggelse

Förslaget till strukturplan innebär rivning av en kulturhistoriskt värdefull byggnad inom delområdet: Ekgården, som är grönklassad av stadsmuseet.

Ekgården från 1950-talet byggdes om 1976 då länken mellan byggnaderna höjdes, ventilationshuvar och takuppbyggnader tillkom (ursprungliga venthuvar och lunettfönster i takfall revs), fönstret i gavelröset i åt söder sänktes, dörrar sattes igen m.m. Byggnaden saknar ursprungliga dörrpartier med undantag av en sidodörr i västra fasaden. Starkare kvaliteter, som är mer framträdande i kulturmiljön Stora Sköndal, finns i Kyrkbyns gästhem och Pilbacken i delområde 1, byggnader som däremot är gulklassade av museet. Mot bakgrund av detta kan det vara motiverat att riva Ekgården och fokusera bevarandet på andra mer välbevarade institutionsbyggnader i området.

Villa Tillberga, en av områdets fåtaliga tjänstevillor som har högt kulturhistoriskt värde, bevaras, liksom den omkringliggande ängsmarken. Det är mycket välgörande, både för det enskilda objektet och för det agrarhistoriska sammanhanget. I fortsatt planläggning bör dess öppna sammanhang utan inhägnader bevakas.

Bokbacken, en arbetsterapibyggnad från 1950-talet norr om Berga, bevaras i förslaget. Det innebär ett bevarande av kulturhistoriska värden. Byggnaden utgör ett välbevarat inslag i den modernistiska vårdmiljö som präglar stora delar av Stora Sköndal.

Berga är en vårdbyggnad från 1908 som förlorat arkitektoniska och arkitekturhistoriska kvaliteter genom ombyggnader på 1900-talet. I dag innehåller byggnaden bostäder. Det finns skäl att i samband med föreslagen omvandling av stora delar av Stora Sköndals kulturmiljö, som innebär många rivningar såväl som omfattande tillägg, passa på att ta bättre hand om denna kulturhistoriskt viktiga byggnad, att återge den en offentlig funktion och återställa dess exteriöra kvaliteter.

har otydliggjorts i och med uppförandet av Solgårdens för några år sedan.

Solgårdens placering och skala, liksom gestaltningen av utemiljön i dess direkta närhet, bryter flera grundläggande egenskaper i kulturmiljön. Likväl ingår byggnaden i en känslig miljö och gränsar till miljöer med hög känslighet: den öppna strandzonen vid Dreviken, den äldsta institutionsmiljön vid Berga och Stora Sköndals kyrka.

Tillberga ligger på gammal ängsmark med miljöskapande värden. Byggnaden hör till de äldsta personalbostäderna i Stora Sköndal och har en välbevarad exteriör. Personalbostaden och

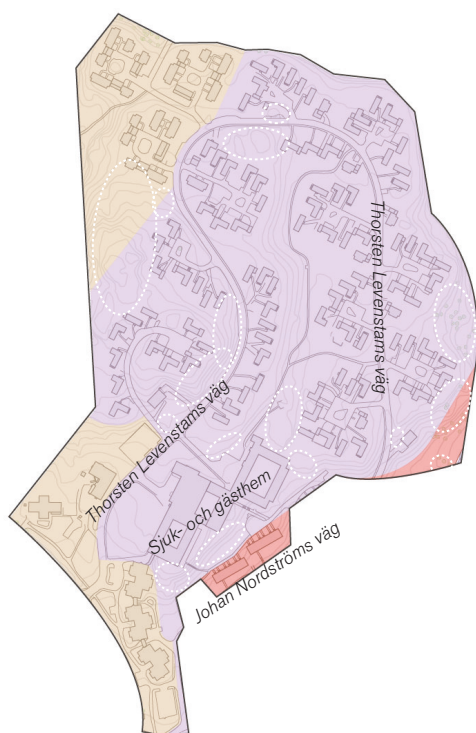
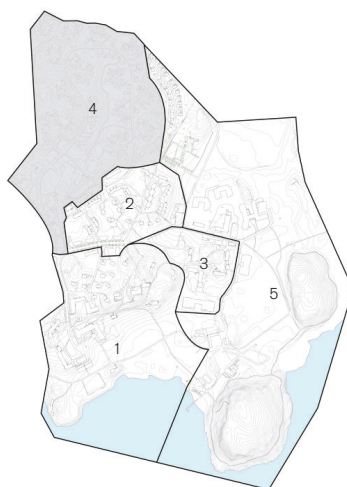
närmiljön runt denna är känslig för ändringar. Området går att bebygga, exempelvis utmed Efraim Dahlins väg, men en sådan exploatering bör utföras med stor varsamhet.

Bokbacken vid Efraim Dahlins väg har kulturhistoriska värden som del av terapiverksamheten i Stora Sköndal. Byggnaden med närmiljö gränsar till miljöer med hög känslighet vid Berga-Mellangården-Normansgården och har därför en känslighet för ändringar.

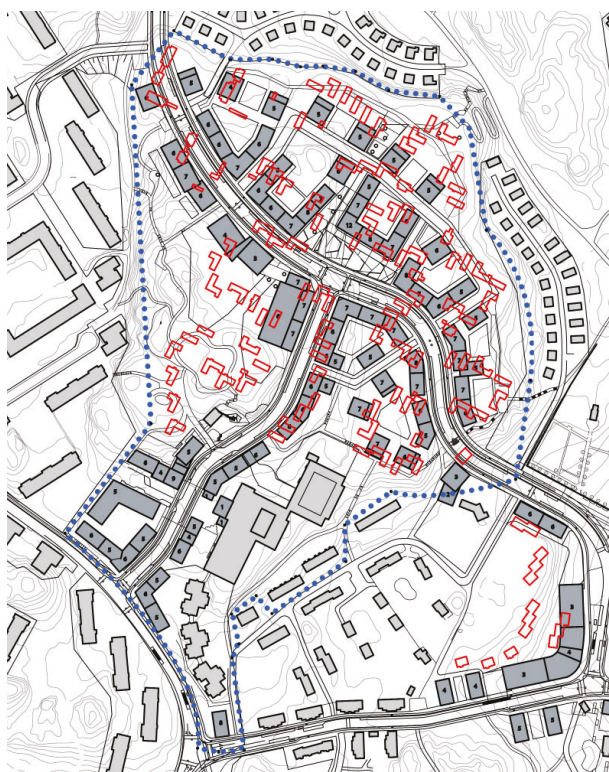
Konsekvenser för delområde 4

I delområdet ingår:

- Skogsbyn
- Äldreboendet Kollekten

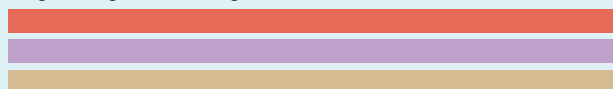
Utdrag från känslighet/tålighet-analysen i kulturmiljöanalysen, delområde 4. Tillägg till karta: Ungefärlig utbredning av berg i dagen inom vita streckade cirklar.

Utsnitt från föreslagen strukturplan med gräns för delområde markerad med streckad linje.

Utdrag ur Kulturmiljöanalys för Stora Sköndal

Hög känslighet – Känsligt:

Skogsbyn ligger på en övre nivå i landskapet, perifert i förhållande till Stor Sköndals kärnmiljö. 1990-talets tillägg med villor har påverkat den raffinerade planstrukturen i Skogsbyn negativt. Villorna löper inte längre i en tydlig slinga över Thorsten Levenstams väg. Skogsbyns kulturhistoriska värde som del av socialhistorien i Stora Sköndal, samt byggnadernas och parkmarkens arkitekturhistoriska värden och enhetliga karaktär,

gör dock att området är känsligt för ändringar. Till sådana ändringar hör förvanskningar av befintliga byggnaders arkitektur eller rivning av partiella ursprungliga delar och införande av ny bebyggelse med avvikande skala och struktur. Även berg i dagen, slänter och storvuxna tallar är känsliga för ändringar, som hörande till upplevelsevärde i området.

Skogsbyns två radhus har en hög känslighet för ändringar, såsom förvanskning eller rivning, då dessa ingår i miljön vid Johan Nordströms väg (se delområde 2).

De till kulturmiljön inte särskilt väl anpassade äldre bostäderna från 1990-talet i kv. Kollekten och de tre grupperna med villor från samma årtionde i Skogsbyn tillskrivs här inga särskilda värden och är tåliga för ändringar.

Konsekvenser för plan och yttre miljö

I den föreslagna strukturplanen rivs en kulturhistoriskt värdefull helhetsmiljö från 1960-talet. Den konsekvent genomförda planstrukturen som upptar större delen av delområdet försvinner i.o.m. rivningen av villorna. Den raffinerade planen och villornas arkitektur är tätt sammanflätade till den helhetsmiljö som Skogsbyns villaområde utgör. Det finns inga kulturhistoriska skäl att bevara 1960-talets planstruktur utan dess villor.

Stora delar av delområdet, som ursprungligen bestod av tallskog och urberg, fylldes på 1960-talet ut för att på ett rationellt sätt kunna placera ut de små villorna i en plattare terräng. Vissa högre partier med berg i dagen behölls dock (se markeringar på känslighet/tålighet-kartan på föregående sida). Dessa har ett värde som delar av den naturparkskaraktär som är genomgående för Stora Sköndal. Strukturplanen tar hänsyn till områdets naturliga höjder och sparar dessa obebyggda. Ibland används de som förskolegårdar, parkmark eller lämnas som naturliga inslag. Det delvis anlagda gröna gångstråk som idag löper genom Skogsbyn sparas endast i mindre delar.

För att bevara naturparkskaraktären är det viktigt att i möjligaste mån spara storvuxna tallar och berg i dagen mellan de nya husen, samt justera byggnadernas placering och planform efter dessa partier.

Kransen med tallskog och ekbackar mellan Skogsbyns övre nivå och Lövhölmens (delområde 2) och bergravningsplatsens (delområde 5) lägre nivåer bevaras i förslaget och därmed de upplevelsevärden som denna skiftning i kulturlandskapet bidrar med.

Den yttre miljön i det som kallas Magnoliatomten nordost om Skogsbyns sjuk- och gästhem saknar uppenbara kvaliteter vilket gör att det i strukturplanen föreslagna mer slutna byggnadssättet här kan accepteras.

Konsekvenser för befintlig bebyggelse

Det mycket sammanhållna tidslager som bebyggelsemiljön Skogsbyn utgör är uppbyggt av tre tydligt urskiljbara delar som alla är grönklassade av Stockholms stadsmuseum:

- Gemensamhetsanläggningen med restaurang och sjuk- och gästhem.
- Villorna i naturpark.
- De två radhusen placerade i en ekbacke i söder.

Rivning av villorna innebär att en av dessa delar försvinner. Kvar av 1960-talets tidslager blir Skogsbyns sjuk- och gästhem och de två radhuslängorna vid Johan Nordströms väg. Trots rivningen av delområdets villor är sjuk- och gästhemmet och radhusen fortsatt kulturhistoriskt mycket viktiga för kulturmiljön Stora Sköndal. De vetter mot de lägre nivåerna i landskapet, där Stora Sköndals primära kulturhistoriska värden är samlade, och illustrerar i sig 1960-talets utbyggnad av stiftelsens verksamhet, även om bilden inte är komplett utan den tredje delen, d.v.s. villorna.

Ett bevarande av villor i Skogsbyn är kulturhistoriskt inte försvarbart utan att den raffinerade planstrukturen, som egentligen är tre överlappande strukturer, behålls läsbar. De tre överlappande strukturerna är: Vägslingan Thorsten Levenstams väg (1). Den slinga som villorna tillsammans utgör och som löper fram och tillbaka över Thorsten Levenstams väg (2). Den konsekventa vinkelräta orienteringen av villorna såväl som av sjuk- och gästhemmets byggnadslängor (3). Ett eventuellt bevarande av villor kräver att hela villamiljön eller åtminstone större delen av den blir kvar i anslutning till sjuk- och gästhemmet. Att försöka kombinera villamiljöns kulturhistoriska värde med en större exploatering med nya hus på platsen låter sig inte göras. En "allt-eller-ingen"-situation uppkommer: Antingen bevaras villorna eller väljs de bort till förmån för ny bebyggelse. I förslaget till strukturplan har det senare alternativet valts. Värdet av ett bevarande av enstaka villor, eller av ett samlat område med grupper av villor som inte angränsar till sjuk- och gästhemmet, kan av kulturhistoriska skäl inte motiveras.

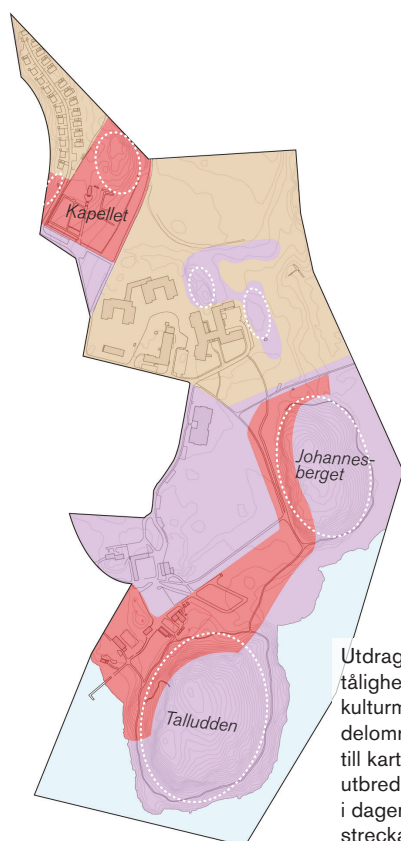
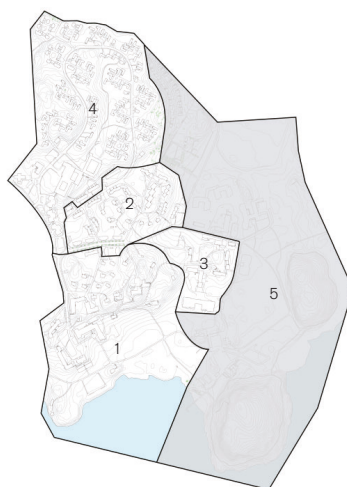
Sjuk- och gästhemmet Magnolia kommer att bli fondbyggnad mot det torg som skapas vid Thorsten Levenstams väg, men samtidigt till största delen döljas bakom ny högre bebyggelse. Dessa ändringar har hanterats i detaljplanen för Magnolia som vunnit laga kraft.

Skogsbyns panncentral, som i sig är en kulturhistoriskt intressant byggnad och en del av tidslaget Skogsbyn, bevaras och får en framlyft roll vid entrén till den park som skapas norr om Skogsbyns sjuk- och gästhem.

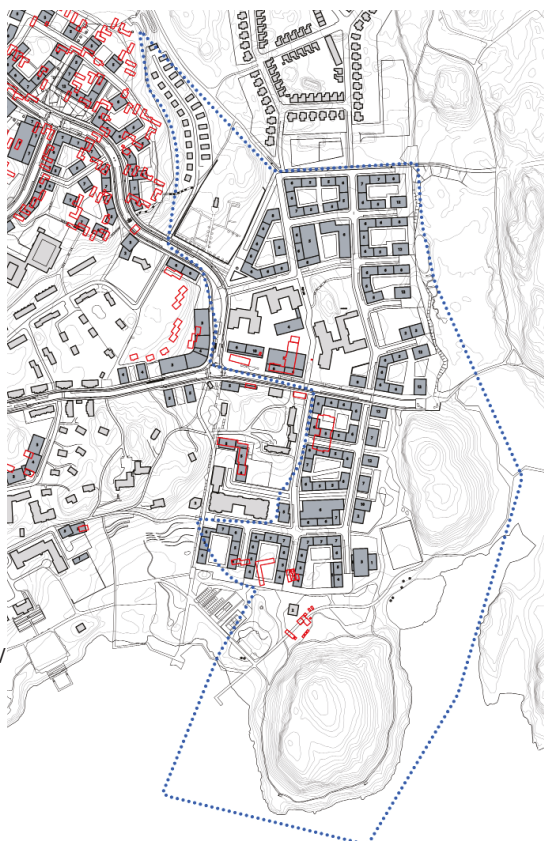
Konsekvenser för delområde 5

I delområdet ingår:

- Friluftsbadet
- Stora Sköndals forna åkrar och ängar med blandad institutionsbebyggelse
- Begravningsplatsen med kapellet

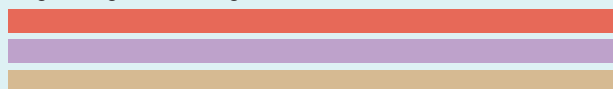
Utdrag från känslighet/tålighet-analysen i kulturmiljöanalysen, delområde 5. Tillägg till karta: Ungefärlig utbredning av berg i dagen inom vita streckade cirklar.

Utsnitt från föreslagen strukturplan med gräns för delområde markerad med streckad linje.

Utdrag ur Kulturmiljöanalys för Stora Sköndal

Hög känslighet – Känsligt:

Delområde 5 är ett stort område med olika ingående karaktärer. Landformerna Talludden och Johannesberget i öster är viktiga inslag i Stora Sköndals kontrastrika topografi och understryker det låglänta tidigare åkerlandskapet nedanför. Landformerna och beståndet med storvuxna ekar invid Johannesbergets fot har en hög känslighet för ändringar. Det har även det stråk som kopplar

samman landformerna med den fortfarande öppna strandzonen (se delområde 1) vid Drevviken. Öppenheten i detta stråk har betydelse för den fortsatta möjligheten att läsa områdets tidigare markanvändning och för upplevelsen av de forna åkrarnas möte med Talludden och Johannesberget.

Övriga delar av de gamla åkrarna har en känslighet för ändringar (i söder) eller är tåliga för ändringar (i norr). De känsliga delar kan bebyggas men i en anpassad skala som respekterar de topografiska förhållandena och de närbelägna miljöerna med hög känslighet i väster (mangårdsbyggnaden, den öppna strandzonen, Stora Sköndals kyrka) och i norr (Berga-Mellängården-

Konsekvenser för plan och yttre miljö

Den norra delen av delområdet bedömdes som tålig i kulturmiljöanalysen eftersom tippningen av stora massor från Klara-rivningen redan förändrat landskapsbilden. Den föreslagna bebyggelsen har liten negativ påverkan på kulturlandskapet. Här läggs en rutnätsplan ut med mer eller mindre slutna kvartersbildningar med bebyggelse på 5-8 våningar, samt inslag av 12-vånings punkthus närmast naturmarken i öster. Ett mindre område, en tidigare åkerholme med berg i dagen och ekar, bevaras centralt i bebyggelsen. Närmast begravningsplatsen har föreslagna bebyggelse en sammanhållen 6-våningsskala bakom en trädrad. Träden mildrar det kraftiga skalmötet och den sammanhållna skalan bidrar till en lugn, harmonisk front. Byggnadernas utformning kommer här att bli av betydelse.

Även i södra delen av delområdet med bevarad dalstruktur (har bedömts som känsligt för ändringar) läggs rutnätskvarter ut med bebyggelse på 4-7 våningar, samt inslag av 10-12-vånings punkthus närmast naturmarken i öster. Bebyggelsen har en begränsad anpassning till det öppna och sluttande landskapsrummet och uppvisar en variation i höjd både i norra och södra delen. Endast inom kvarteren längst i söder trappar byggnadshöjderna ner till 4 våningar som en anpassning till landskapsrummet vid Drevviken. Av hänsyn till det öppna landskapsrummet och dalstråket hade det varit lämpligt med en mer gradvis höjning av bebyggelsen, med en koncentration av hög bebyggelse i norra delen. Inslag av 6 och 7 våningar långt söderut minskar upplevelsen av det äldre odlingslandskapet kantat av berg och skogsbryn i öster, sett från från Stora Sköndals kärnområde med t.ex. mangårdsbyggnaden och kyrkan. De föreslagna punkthusen längst i söder är inte anpassade till topografin och kulturlandskapets karaktär sett från Stora Sköndals kärnområde. Deras 10 och 12 våningar motsvarar cirka 34-37 meter, vilket bör överstiga

höjden på intilliggande berg (15-20 meter högt) och dess vegetation (mestadels hållmark eller mindre träd uppe på berget).

De nya kvarteren bör möta parkmark i söder. Detta för att respektera den övergripande karaktären med direkt möte mellan hus och parkmark och minska inslaget av hårdgjorda ytor i denna känsliga del. Strukturplanen anger här aktivitetsstråk som kan vara mer eller mindre hårdgjorda.

Det gröna sambandet utmed Drevviken, som bedömdes ha hög känslighet, smaldas av betydligt i förslaget även om gångvägarna runt de två höjderna bevaras, delvis intill hög bebyggelse. Det är viktigt att ytor väster om Johannesberget, som programmeras i förslaget, bibehålls gröna och forsatt utgör en självklar del av detta samband. Det finns en risk att sambandet blockeras norr om Johannesberget genom den föreslagna nya entrén till Flatens naturreservat.

Talludden och strandzonen med bad, som är en del av parken vid Drevviken, bevaras i förslaget, inklusive fornlämning.

Konsekvenser för befintlig bebyggelse

Verkstaden för handikappade från 1960, tillbyggd 1971 och 1978, rivs. Denna byggnad är gulklassad och bedömdes även vara tålig i kulturmiljöanalysen varför en rivning är acceptabel. Även äldreboendet Björkgården från 1992 rivs. Denna ligger inom det område som bedömdes vara känsligt i kulturmiljöanalysen. Byggnaden har en tidstypisk karaktär och är välbevarad samt representativ för utbyggnaden av stiftelsens verksamhet i slutet av 1900-talet. Byggnadens kulturhistoriska värde skulle kunna motivera en varsam hantering vid ändring, men värdet är inte tillräckligt stort för att hindra en eventuell rivning.

Skalmötet med ny bebyggelse i 6 våningar intill Berga-Mellangården-Normansgården mildras av vägdragningen och de föreslagna trädraderna.

Normansgården).

På de tåliga delarna i norr kan en mer fritt hållen bebyggelse prövas. Åkermarkerna fylldes ut i hög utsträckning på 1960-talet och har till delar växt igen. Kvar i norra delen finns en åkerholme, med partier av berg i dagen och bevuxen med ek och tall. Denna holme utgör en kvalitet i kulturmiljön varför den är känslig för ändringar.

Begravningsplatsen med kapell utgör ett viktigt historiskt inslag i kulturmiljön Stora Sköndal. Tillsammans med angränsande trädridåer (skogsbevuxet höjparti i norr och slänt med ekbestånd väster) har den en hög känslighet för ändringar.

De nyuppförda villorna i kv. Sällskapslivet norr om begravningsplatsen har inga särskilda kulturhistoriska värden och är tåliga för ändringar.

Sammanfattning och slutsats: Förslagets påverkan på Stora Sköndals kulturhistoriska värden

De kulturhistoriskt mest värdefulla delarna av Stora Sköndals område, d.v.s. de som i kulturmiljöanalysen bedömdes ha en hög känslighet för ändringar, bevaras i huvudsak i förslaget. Den efter samråd reviderade strukturplanen visar på de flesta punkter förbättringar vad gäller påverkan på kulturmiljön. På några punkter visar den dock en mer negativ påverkan på kulturmiljön.

Delområde 1 omfattar Stora Sköndals kärnområde; området runt Stora Sköndals mangårdsbyggnad, Kyrkbyn och Stora Sköndals kyrka. Tillkommande byggnader nära mangårdsbyggnaden har en anpassad skala till omgivande byggnader och till landskapsrummet. Vid kyrkans fot är tillkommande bebyggelse placerad så att genomsikt och orienterbarhet mot kyrkkullen bibehålls. Mitt i Kyrkbyn har en ny skolbyggnad lokaliserats, vilket innebär rivning av tre villor och uppdelning av den före detta hagmarken vilket har en negativ påverkan på upplevelsen av Kyrkbyns kulturmiljö och den gamla hagmarken.

I delområde 2, Lövholmen och Ekbacken, rivs de enklare villorna i Ekbacken vilket har en begränsat negativ påverkan på kulturmiljön. Den kvarvarande hagmarken bevaras obebyggd och används som förskolegård och skolgård. Den föreslagna bebyggelsen vid gatorna har släpp som låter hagmarken upplevas även utanför kvarteret. Sammantaget visar strukturplanen hänsyn till den äldre agrara miljön.

I delområde 3 finns Stora Sköndals äldsta institutionsmiljö och en tjänstevilla. Där tar den bearbetade planen hänsyn till den öppna och kuperade landskapskaraktären med hagmark och en höjd med berg i dagen och en gravsättning. Villa Tillberga bevaras medan den i sammanhanget mindre värdefulla Ekgården ersätts med bebyggelse. Sammantaget tar strukturplanen god hänsyn till kulturmiljön.

Delområde 4 utgörs i huvudsak av villorna i Skogsbyn och Skogsbyns sjuk- och gästhem. Skogsbyn bedömdes vara känslig för ändringar i kulturmiljöanalysen. Anledningen till att Skogsbyn inte bedömdes ha en hög känslighet var dels att den ligger perifert i förhållande till kulturmiljöns kärnområde som finns i de lägre delarna av landskapet, dels att en liknande typ av miljö redan finns inom Stora Sköndal, d.v.s. Kyrkbyn och Lövholmen. Kyrkbyn och Lövholmen är till skillnad från Skogsbyn en integrerad del av Stora Sköndals kulturmiljö och dess många överlappande tidslager. Det sällsynta med

Skogsbyn är att den kombinerar en gemensam vård- och gemensamhetsanläggning med ett omfattande bestånd av villor och radhus utlagda i naturpark, allt i en konsekvent utförd modernistisk arkitektur från 1960-talet. En undersökning har gjorts för att utröna om det finns liknande miljöer i landet. Utöver Kyrkbyn och Lövholmen, vars karaktär består av samma ingående delar, har endast en liknande miljö påträffats i landet, äldreboendet Björnbo på Lidingö. Liksom Kyrkbyn uppfördes Björnbo på 1950-talet.

Skogsbyns fler än hundra villor rivs i förslaget och därmed förvinns det kulturhistoriska värdet. Kvar av Skogsbyn blir dess sjuk- och gästhem och de två radhuslängorna placerade i backen med ekar ner mot Johan Nordströms väg. Trots rivningen av villorna är sjuk- och gästhemmet och radhusen fortsatt kulturhistoriskt mycket viktiga för kulturmiljön i Stora Sköndal. Sjuk- och gästhemmet kommer dock att till stor del skymmas av bostadsbebyggelse som bestämts i redan antagen detaljplan, men släpps fram som fondbyggnad till ett torg som skapas i väster. Skogsbyns lilla panncentral får en framhållen position i det nya fysiska sammanhang som strukturplanen föreslår. Planen tar hänsyn till de kuperade partier som redan i 1960-talsplanen sparades från bebyggelse och tar även hänsyn till enstaka träd.

Delområde 5 består av friluftsbadet, Stora Sköndals forna åkrar och ängar, samt begravningsplatsen med sitt kapell.

Kvartersstrukturen möter begravningsplatsen på ett anpassat sätt. För att skapa en lugn fond är dock detaljutformningen av betydelse.

Planen bevarar hela det viktiga landskapsrummet närmast Drevviken och Stora Sköndals kärnområde med dess fornlämningar.

De föreslagna kvarteren längst i söder visar dock en begränsad anpassning till kulturlandskapets lågpunkt och långsamma stigning norrut med sina inslag av 6-7-våningsbyggnader. Därtill föreslås 10-12 våningar höga punkthus långt söderut, i östra kanten mot naturmarken. Den tillkommande bebyggelsen otydliggör landskapsrummet/kulturlandskapet och riskerar att bli ett påtagligt inslag i kulturmiljön sett från Stora Sköndals kärnområde; mangårdsbyggnaden och kyrkan.